

מיאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מיסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ברכת הרואה חכמי אומות העולם

הרואה חכמי אומות העולם אומר: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם"¹

אם יאמר לך אדם: יש חכמה בגוים – תאמין, שנאמר: "והאבדתי חכמים מאדום"³.

היחס של היהדות לחכמת הגויים הינו אמביוולנטי. מחד יש לנו אמירות מפורשות כגון המובאות המצוטטות לעיל. מאידך יש לנו הסתייגויות רבות מחכמת הגויים. כגון מאמר חז"ל "באותה שעה אמרו: ארור שיגדל חזיר, וארור שילמד בנו חכמת יונית"⁴.

כדי לעשות שלום בין התפיסות ישנן כמה שיטות הרואות צורך של הפרדה בין סוגי חכמה שונים. בדרך זו למשל הולך המהר"ל המסביר מהי חכמה יונית: "נראה דחכמה יונית היא חכמה שאין לה שייכות אל התורה כלל, כמו חכמה שהיא במליצה או משל (כגון פילוסופיה או מדעי הרוח בכלל) וחכמה זו אין לה שייכות כלל אל התורה, וכתוב (יהושע א), "והגית בו יומם ולילה". אבל החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם (כגון פיזיקה וביולוגיה וכד') בודאי מותר ללמוד"⁵.

כלומר ההפרדה כאן נעשית יותר במישור המעשי. האם ניתן לייצר מהחכמה הזו איזו שהיא תועלת מעשית שתעזור לנו לחיות בעולם. תעזור לנו ליצור מכוניות טובות יותר או תרופות טובות יותר למחלות. חכמה כזו ניתן ללמד (אם כי עדיין זה רק במישור של מותר, ולא במישור של רצוי – כי עדיין עיקר יעודו של היהודי הינו העיסוק בתורה). כיוון שהיא נותנת תועלת מעשית ברורה.

גישה אחרת מפרידה בין סוגי החכמה במישור ערכי. הריב"ש כותב "וכבר שאל הנגיד רב שמואל הלוי ז"ל, מרבינו האי גאון ז"ל, אם מותר להתעסק באותן החכמות. והשיב לו, וז"ל: תקון הגוף, ומשור הנהגת האדם, הוא עסק המשנה והתלמוד. אשר טוב לישראל. כי למוד התורה יועיל לעצמו ולאחרים שכמותו, ויועיל לעמי הארץ, כי ימשכם לדרכי התורה והמצוה. ואשר יסיר לבו מזה, ויתעסק בדברים ההם, יסיר מעליו תורה ויראת שמים, ויפסיד באותן הענינים, כי יסלק מעליו כל דברי תורה לגמרי."⁶ כלומר ההפרדה בין חכמה יונית שאסורה לחכמה המותרת נובע מהתוצר שהיא תגרום בנפשו של הלומד. אם החכמה תוסיף יראת שמיים אז היא מותרת ואם היא תוביל או עשויה אפילו להוביל לחוסר יראת שמיים ולאיבוד האמונה הרי היא אסורה. גם כאן מוסיף הריב"ש שגם אם חכמה זו מותרת זה לא העיקר. "לא תאבה להם, ודע כי יכזבו לך באמת, ולא תמצא יראת שמים ויראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה, אלא במתעסקים במשנה ובתלמוד" גם בגישה זו העיקר הוא העסק בתורה וכל העיסוק בחכמה חיצונית הוא מקסימום (מילה שבעצמה מקורה מלטינית) הכרח בל יגונה"⁷

שיטתו של הרב קוק לחכמה חיצונית קצת שונה. הרב ראה בלימוד תחומי חיים אחרים ערך, ולא רק היתר: "הנה כח החוכמות, אף שאינן עיקריות, מכל מקום ראוי לישראל

ובפרט לחכמי התורה שידעו אותן, שעל ידי זה מתקדש שם שמים, ויוכלו להגיע על ידי זה לתכלית שפיזור הקב"ה בעולם את ישראל כדי להוסיף עליהם גרים ולפרסם יחודו בעולם... והנה אם היו ישראל יודעים ומבינים בכל חכמה ומדע היו החכמות עצמן מתעלות, שכל אחת הייתה סיבה להגיע לקדושה ומעלה עליונה. כי היו מאחדין אותן עם קדושת התורה להשכיל יותר בחכמת השי"ת ע"י החכמה הניכרת בברואים, ונמצא שהיו מתעלים ע"י זה עניני האהבה והיראה... עלינו להיות לאור גויים להמשיך יראת ה' וידיעת אחדותו יתברך בעולם, והכלים הנאותים על זה הוא חכמה ובינה שנגד העמים, שהם חשבון תקופות ומזלות והדברים הדומים להם, כי בזה יתקרב קץ פדות נפשנו וגאולתנו"⁷.

נראה מדבריו שתי תובנות חדשות. הראשונה שיש ערך מהותי של ידע של חכמה. למרות שגם הוא נותן את הראשוניות והחשיבות היתרה ללמוד התורה, וכותב ששאר החכמות אינן "עיקריות", אולם הן אינן רק הכרח בל יגונה אלא יש להן ערך מהותי מצד עצמן. ועצם הידע שלהן הופך את העולם לטוב יותר, גם בלי תועלת מעשית כל שהיא. והשניה הינה בכך שהוא מרחיב את החכמה לא רק למדעי הטבע אלא גם לעולם הרוח. גם בערכים חילוניים וגויים יש לעיתים ערך עצמי אמיתי שיש מקום לאמץ לתוך עולם היהדות בצורה כזו או אחרת. כמובן שלכך צריך מסגרת שתוכל לברור את המוץ מן התבן. מתייחס לכך הרב יובל שרלו בתשובה באתר מורשת "כאשר מדובר באריסטו – נראה כי אנו יכולים להתייחס לדבריו דרך משקפי הראשונים, וטוב נעשה אם נלך בדרכם. ברם, תשובה זו אינה יעילה כאשר אנו באים במפגש עם חכמי אומות העולם שבדורנו. כאן אין לנו על מי לסמוך, בעיקר שרוב גדולי ישראל של ימינו אינם באים כלל במגע עם חוכמות אלה ואף מחרימים אותם לחלוטין ורואים פגם בציטוטם. על כן, ההולך בדרך זו הולך בדרך קשה ומסוכנת, והוא צריך לעבוד עבודה מתמדת של הפרדה והבחנה, ולדון כל הזמן עם חבריו מה ניתן להכניס בגבול ישראל ומה לא. יש לזכור, כמובן, כי אם יצליח, יגלה ויחשוף עומקים נישאים שיאפשרו לו להבין יסודות גדולים בתורת ד', בין על דרך אימוץ חלק מחוכמת הגויים ובין על ידי עימות ודחייה"⁸.

ניתן לומר שבכל זאת יש היום כמה וכמה חכמי ישראל שלקחו ולוקחים על עצמם את תפקיד בירור יחס היהדות לחכמת אומות העולם. הרב מניטו, הפילוסוף לוינס, הרב שג"ר, הרב אברהם, הרב שרלו בעצמו ועוד רבים וטובים. כך שיש לא מעט דרכים להעמיק בחכמה ולהעמיק את הבנתנו על מהותו של העולם דרך חכמתם של הגויים במשקפיים יהודיות.

ונסיים בדבר הלכה: לדעת רוב הפוסקים, גם היום יש לברך על חכמים, וכן נוהגים רבים למעשה (יחו"ד ד, טז, פס"ת רכד, 17). והחכמה נקבעת לפי ערך הדור, שאם החכם נחשב כאחד מגדולי חכמי הדור, בין בתורה ובין במדע, מברכים עליו. וכאשר יש לאדם ספק אם החכם שלפניו אכן מופלג בחכמתו, יברך בלא שם ומלכות"⁹.

מולי קימל-מרצה בהתמחות לתקשורת

⁶ הריב"ש סימן מה

⁷ מאמרי הראיה, עמ' 438-439

⁸ <http://shut.moreshet.co.il/shut2.asp?id=9488>

⁹ פניני הלכה הלכות ברכות פרק טו

¹ ברכות נח, א; שו"ע או"ח רכד, ו-ז

² עובדיה א, ח

³ איכה רבה פרק ב

⁴ בבא קמא פג א

⁵ נתיבות עולם חלק א נתיב התורה פרק יד

"דס יחשב לאיש ההוא" - חשיבות אחזות עמ"י

השבת אנחנו זוכים להיכנס ל'שבת הגדול', ובקריאה של פרשתנו, אחרי מות, מובאים עניינים רבים וחשובים. ברצוני לעסוק בעניין המובא בשבעה פסוקים בסה"כ ובכל זאת טומן בחובו מסר מדהים שמתוכו נוכל להתחבר לחג הפסח שכבר בפתח וכן לחיי היום-יום שלנו. בפרשתנו כתוב: "איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כבש... מחוץ למחנה... דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא... ולא יזבחו עוד... לשעירים אשר הם זונים אחריהם" (ויקרא יז, א-ז). רש"י מפרש במקום 'שעירים' = שדים. כלומר, מי שזבח קורבן לאלוהים אחרים, נחשב כאילו שפך דם אדם ועונשו כרת. אך למרות הפשט המובן מכאן, מביא הרב משה צבי נריה בספרו "נר למאור" על פרשת אחרי מות, שחז"ל דווקא מרחיבים לנו את האיסור לא רק לעניין ע"ז, אלא גם לגבי סוג מסויים בעבודת ה'. חז"ל בתורת כוהנים בצמוד לפסוק: "אשר הם זובחים על פני השדה" קובעים: "מלמד שכל הזבח בבמה (לכבוד ה'), כזבח לשדה (לעבודה זרה)" (תורת כוהנים, אחרי מות, ו', ט).

וכי אכן שייך להשוות בין עובד ע"ז (שעונשו כרת) ואת חומרת פגיעתו בכבוד ה', לאדם שזבח לקב"ה בבמה פרטית במקום במשכן או בביהמ"ק?

בחומש דברים מפורש האיסור שאין בניי רשאים להקריב קורבנות אלא באוהל מועד. כמו שכתוב: "הישמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום... כי אם במקום אשר יבחר" (דברים, יב, יג). מבאר הרב נריה במאמרו, כי ההתפלגות של עמ"י בעשיית הבמות פוגעת במרכזיותו של ביהמ"ק שאותה מנסים כ"כ לשמר. ומחד זאת ה"כלי יקר" על הפסוקים: "כי אם אל המקום אשר יבחר... לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים, יב, ה) מתחיל הכתוב בלשון רבים - "תדרשו" ומסיים בלשון יחיד - "ובאת". רצו לומר שאזהרה זו היא גם לרבים וגם ליחיד באותה מידת החומרה. אסור לאף אחד להיבדל באופן כזה מעמ"י, אפילו אם כוונתו לשם שמיים. ומוסיף הרב נריה, שכל פגיעה באחדות העם היא פגיעה בנפש האומה, וחמור עניין זה כאילו שפך את דמה, ולכן השתמשה התורה בביטוי הנוקשה "דס יחשב לאיש ההוא - דם שפך" (דברים, יז, ד).

הראייה קוק זצ"ל מסביר גם הוא את ההשוואה התמוהה בין עובד ע"ז למקריב בבמות ואומר: "כי גם ההתאחדות לשם

שמים ע"י קיבוצים קטנים (קבוצות אנשים קטנות) שבבמות - מפסידה היא את יסוד אחדות האומה הכללית שבמרכזה הגדול, שרק על ידה תתגלה ותתקיים תכלית חפץ ה' [...] ולכן משנקבע המקום לקדושה הכללית בירושלים, נאסרו הבמות". (עולת ראייה, ח"א, רכז-רכח)

הגותו המכילה והפלורליסטית של הרב קוק, המבקשת לקבל ולאהוב כל אחד עפ"י דרכו ומעשיו, אינה עומדת מנגד כשמדובר על פגיעה בערך אחדות עמ"י ופעולתם יחד כאיש אחד. ברגע שיהודי פורש, שלא בצדק, מהכלליות - דבר זה מביא לפירוד גדול הפוגע בתכליתו של עמ"י. כל התכלית שבה ה' חפץ בעולמו - נפגמת. שהרי ביהמ"ק וכן המשכן מוצגים כמקומות הבחירה כסמל לאחדות האומה ועבודתו אל מול ה' יתברך. יהודי שחלילה מחליט להיבדל מן הציבור אפילו בהקרבת קורבן לשם שמיים, איננו באמת יכול לעשות מצווה זו בכוונה טהורה, שכן אמרנו שחפץ ה' הוא אחר. יהודי זה מפר את רצונו של הבורא ובמקום להתחבר לאחדות שהוברה מקומה במקום אחד - במזבח, המקריב בבמה בוחר דווקא בריבוי מקומות, ועליו יאמר האברבנאל בפרושו במקום: "כאילו יאמינו בריבוי אלוקות ושאינו אחד יתברך" (אברבנאל, אחרי מות, יז, א). ואולי כעת מתיישבת כמעט השוואת ההקרבה בבמות לעניין ע"ז, וכן דין ה- כרת שעולה משני לאווים אלה.

לקראת אור חג הפסח המתקרב ובא, מאיר את עינינו הרב שלמה אבינר שליט"א בספרו 'טל חרמון' על מועדי השנה, ושם דגש על חשיבות ההבנה וההערכה של אחדות עמ"י. העם שעבר כ"כ הרבה טלאות וקטסטרופות במהלך ההיסטוריה, עם שלידתו איננה הייתה פשוטה וכן מרובת בעיות כגון: עבדות בפרך, מוות המונים וגזירות נוראיות ואף אחרי יציאת מצרים לא נגמרו הקשיים לדוג': הפחד ממצרים על ים סוף, חוסר העזה להילחם, חטאינו במדבר וכו'. (הרב ש' אבינר, 'טל חרמון', ע' 190 מאמר ד 2). לעמנו לקח זמן רב להיווצר ולהתגבש ומשימתנו עודנה ולא תמה. כל יום ויום בחיינו, עלינו לדעת להשקיע מחשבה כיצד אפשר להגביר את האחדות, כיצד ניתן למנוע את ההתפלגות הבאה. לדעת להשתמש בכוח הסגולה של חווית לידת עמ"י בחג הפסח לדורותיו, ומתוך כוח עצום זה להשפיע על סביבתנו היום, עכשיו.

בברכת חג שמח וכשר

ספיר ציטרין

סטודנטית בהתמחויות לתקשורת ולמחשבת ישראל